

Hendrik Draye, tegenstander van de uitvoering van de doodstraf

Een onbekend gebleven tekst uit juni 1948

Het uitvoeren van de doodstraf wordt in West-Europa op dit ogenblik algemeen beschouwd als een uiting van een inhumane rechtssysteem. Die opvatting heeft slechts langzaam veld gewonnen maar in België was ze al vroeg dominant. Het was een van de eerste landen om deze praktijk in de loop van de negentiende eeuw achter zich te laten. Toch kende de doodstrafuitvoering opnieuw een hausse als gevolg van de twee oorlogen met Duitsland. Vooral de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde nadien tot een nooit geziene golf van doodvonnissen. Anders dan na 1918 werden de vuurpeletons ditmaal wel opgeroepen en wel voor 242 executies. Daartegen kwam wat schuchter protest maar het was niet makkelijk om tegen de stroom van de publieke opinie op te roeien.¹

Een van de opmerkelijkste initiatieven in die zin is het manifest dat de jonge Leuvense academicus Hendrik Draye de universitaire wereld poogde in te sturen in juni 1948. De tekst is een publicatie en een nadere studie waard.

EXECUTIES: EEN TRADITIE WORDT VERLATEN

De opvatting dat de uitvoering van de doodstraf moreel niet te verantwoorden valt, is vrij recent in de geschiedenis. Executies werden immers gezien als de 'definitieve' straf voor wie bijzonder afschuwwekkende misdaden had gepleegd. Precies dat 'definitieve' leidde in België in de negentiende eeuw tot twijfel, want herstel was daarna per definitie onmogelijk. Executies waren bovendien publieke vertoningen. Ook dat droeg bij tot de afkeer die de vooruitstrevende maatschappelijke elite ervoer voelde. Dat leidde tot een zekere terughoudendheid en die was al vroeg merkbaar. Tijdens de eerste decennia van het bestaan van België werd slechts een beperkt percentage van de uitgesproken doodvonnissen ook effectief uitgevoerd met de guillotine, namelijk 55 van de 325.

1. Voor de bredere context van dit debat, zie: M. Vanhaelewyn, *Gerechtigheid is geschied. Enkele reacties in Vlaanderen op het gebruik van het vuurpeleton (1944-1950)*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, nr. 2, pp. 88-106.

Binnen de Vlaamse beweging was de weerzin voor de uitvoering van deze ultieme straf erg levendig. De terechtstelling van Jan Coucke en Pieter Goethals in 1860 werd nadien een begrip voor verscheidene generaties flaminganten. Deze Vlaamse arbeiders in het Waalse industriegebied werden ter dood gebracht na een veroordeling voor roofmoord. Binnen de Vlaamse beweging werd nadien aangevoerd dat dit geen eerlijk proces kon zijn geweest omdat zij het Frans niet voldoende beheersten om de zitting te kunnen volgen, laat staan zich te verdedigen. De twee werden het symbool voor het vermeende anti-Vlaamse karakter van de magistratuur. Dat daarmee – als bijproduct – de afkeer voor het ter dood brengen van mensen in flamingantische kringen een impuls kreeg, ligt voor de hand.

In ieder geval raakte de strafuitvoering nadien vrij snel in onbruik. In 1863 werd de guillotine nog eens opgesteld op een marktplein. Nadien werd de doodstraf nog wel uitgesproken maar er volgde de facto een omzetting naar levenslange gevangenisstraf. Dat was een initiatief van de liberaal Jules Bara die in 1865 als minister van Justitie aantrad. Hij zette op dit terrein de bakens uit. Zijn opvolgers bleven op die koers verder varen.

De doodstraf bleef daardoor natuurlijk wel in het strafwetboek ingeschreven. In de context van oorlog was de ultieme straf eveneens voorzien. Dit was niet alleen een oeroude traditie. Ze werd uitdrukkelijk gesteund door het internationaal oorlogsrecht zoals dat in Den Haag – de laatste internationale conferentie dateerde van 1907 – werd vastgelegd. Het nieuw geformuleerde oorlogsrecht legde sterk de nadruk op de bescherming die *non-combattanten* – burgers dus – gewonde soldaten en krijgsgevangenen genoten. Wie verzaakte aan de strijd kon rekenen op clementie, op een waardige behandeling en, zo nodig, zelfs op hulp vanwege de vijand. Maar die bescherming had een keerzijde. Oorlog voeren werd door de wetgevers in Den Haag beschouwd als een zaak van nationale legers, bestaande uit soldaten in uniform. Wie daartegen zondigde, kon niet rekenen op enige clementie. Integendeel, hij liep een hoog risico op de doodstraf wanneer hij in handen van de vijand viel. Dat was zo voor spionnen, voor wie in burgerkleren de vijand met wapens bestreed en voor wie zijn eigen land op een of andere manier bevocht voor rekening van de vijand. Dat waren verraderlijke praktijken waarvoor geen begrip mocht worden opgebracht. Bij betrapping op heterdaad was executie op staande voet een algemeen aanvaarde straf.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd dat in praktijk gebracht. Vanaf het uitroepen van de staat van oorlog installeerde het Belgische leger krijgsraden te velde en die pasten het oorlogsrecht toe zonder aarzelen. België executeerde in het prille begin van de oorlog verscheidene Duitse en Belgische burgers die het verdacht van spionage. Dit gebeurde na een snelle en procedureel zeer aanvechtbare rechtspraak. Een dozijn van de eigen soldaten kreeg eveneens de dood met

de kogel nadat ze voor de vijand op de vlucht waren geslagen of bevelen hadden geweigerd. Maar dat duurde niet lang want de legerleiding kwam vlug tot bezinning. Tijdens de stationaire stellingenoorlog aan de IJzer liep het aantal terechtstellingen snel terug. De laatste geëxecuteerde militair had een gruwelijke moord gepleegd, een daad van gemeenrecht. Voor hem weigerde koning Albert I gratie. Voor hem was er geen vuurpeleton. In Veurne werd een Franse guillotine met bijhorende beul geïnstalleerd.²

Na de wapenstilstand werd de doodstraf uitgesproken tegen enkele tientallen mensen die met de bezetter hadden samengewerkt. Het grootste deel gebeurde bij verstek omdat de betrokkenen in het buitenland verbleven. Wie toch in handen van het gerecht viel en dit vonnis tegen zich hoorde uitspreken – zoals August Borms – verdween simpelweg achter de tralies. De socialistische minister van Justitie Emile Vandervelde vond dat het tijd werd weer aan te sluiten bij de traditie die door Bara was ingezet. Al dachten lang niet alle politici er zo over en werden er soms petitieën pro-executie ingediend zoals in het geval van de Waalse verklikker Douhard. De publieke opinie was op zijn minst verdeeld aangaande de uitvoering maar de minister weigerde kordaat om de doodstraf te laten uitvoeren. Koning Albert, die volstrekt geen tegenstander was van executies, legde zich daar bij neer.³

Zij werden daarin gesteund door de opvatting dat België, nu de oorlog voorbij was, zijn morele superioriteit moest tonen ten aanzien van de verslagen vijand. De Duitsers hadden immers tijdens de bezetting heel wat doodstraffen uitgevoerd. België zou zich daartoe niet verlagen. Dat dit een opvatting was die enkel binnen een deel van de maatschappelijke elite leefde, mag duidelijk zijn. Maar ze slaagde er wel in het justitiebeleid te bepalen.

Het lukte deze keer. Maar van die terughoudendheid ten aanzien van executeren was vanaf september 1944 – na de tweede Duitse bezetting – niets meer te merken.

EEN LAWINE VAN DOODVONNISSEN NA SEPTEMBER 1944

Het begon al snel doodvonnissen te regenen. Het contrast tussen 1919 en de periode na afloop van de tweede Duitse bezetting is op dit vlak heel groot. Voor een deel is dat de wijten aan het feit dat de oorlog nog lang niet voorbij was. Het was op een bepaald ogenblik tijdens het Ardennenoffensief zelfs niet ondenkbaar dat de Duitsers het land opnieuw zouden bezetten. Met in hun kielzog enkele tienduizenden collaborateurs, met of zonder vijandelijk uniform aan het lijf. Niemand

2. J., Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een portret van de geëxecuteerden, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 16, 2005, pp. 197-235.

3. J. Stengers, *De koningen der Belgen. Van Leopold I tot Albert II*, Leuven, 1997², pp. 109-110.

twijfelde er op dat ogenblik aan dat ze van plan waren in dat geval over te gaan tot een bloedbad. Dat droeg bij tot een meedogenloze rechtspraak. In 1944 verschenen vier collaborateurs voor het vuurpeleton; in 1945, 76.

Er was dus een groot verschil met 25 jaar eerder. Ditmaal werd een deel van de vonnissen wel degelijk gevolgd door de uitvoering. De salvo's van de vuurpeletons knalden keer op keer. Tijdens de Eerste Wereldoorlog overheerste een gevoel van walging of verachting ten aanzien van wie met de vijand meewerkte. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd dit haat en dat zette de deur wagenwijd open voor de ultieme straf. Vergeet niet dat de bezettingstijd maar vooral de maanden na september 1944 nog vele duizenden doden eisten onder de burgerbevolking. Het ongenadig onschadelijk maken van wie met de vijand meestreed, werd daardoor veel belangrijker dan het ten toon spreiden van morele superioriteit. Die morele superioriteit werd trouwens beschouwd als een onwrikbaar feit. Die hoefde geen nadere onderstreping. De terugkeer van de gevangenen uit Duitse kampen vanaf mei 1945 verzachtte de neiging tot uitvoering van de doodstraf niet, integendeel. De roep om wraak klonk luider dan ooit en bleef jarenlang de publieke opinie domineren.

Dat was ook zo in de universiteitsstad Leuven. Daar zetelde de rechtbank die de processen tegen de collaborateurs uit het arrondissement moest voeren. In deze regio waren de confrontaties met de gewapende verzetsorganisaties erg hard geweest en bij aanslagen en represailles waren vele tientallen doden gevallen. In de herfst van 1945 was de tijd gekomen voor een groot proces tegen een groep waarvan de kern bestond uit moordenaars die behoorden tot de Vlaamse ss en de DeVlag-strekking. Het was meteen te merken in de straten van de stad. Het proces werd immers gevolgd door een uitgebreid publiek dat zich bovendien lang niet altijd rustig gedroeg. In de verslagen in het blad van het Onafhankelijkheidsfront *Vrij Hageland en Haspengouw*, staat te lezen hoe er af en toe in de rechtszaal gejuw weerklonk. Ook op straat werden de auto's die de beklagden naar de rechtbank voerden, ontvangen op kreten van haat. De sfeer in de stad was verre van sereen ten tijde van dit proces en de agitatie van het Onafhankelijkheidsfront droeg daar aanzienlijk toe bij.

De roep om wraak overheerste in de publieke opinie. De Tiense stadsarchivaris Jan Wauters noteerde op 12 november in zijn dagboek dat de rechtbank in Leuven uitspraak had gedaan. Een aantal van de collaborateurs werd onder meer beschuldigd van betrokkenheid bij enkele represaillemoorden op vooraanstaande Tienenaars; dit vanwege aanslagen door het verzet. Vandaar zijn bijzondere belangstelling voor dit proces. Bovendien zat de vnv-oorlogsburgemeester van de suikerstad, Marcel Engelen, eveneens in de beklagdenbank. Wauters was volstrekt geen bewonderaar van de partizanenacties maar voor de betrokken collaborateurs, die

hij “bandieten” noemde, had hij nog minder begrip. Van de 21 beschuldigen – deels nog voortvluchtig – kregen er 19 de dood met de kogel en twee levenslange gevangenisstraf. Hoe zeer de principes van wraak en – minstens evenzeer – afschrikking meespeelden, blijkt uit het feit dat vier van deze mensen meteen ook de plaats van hun executie te horen kregen. Wauters noteerde dat ze zullen “te Tienen geschoten worden op een plaats niet ver van de martelaarsweg alwaar zij hun moorden pleegden. In het algemeen wordt het strenge vonnis goedgekeurd.” Het verdict werd dus gunstig ontvangen in de plaatselijke publieke opinie. Vooral zijn laatste zinnetje spreekt dienaangaande boekdelen.

De veroordeelden gingen in beroep. Maar het hof in Brussel bevestigde de uitspraak en voor twee werd het vonnis zelfs verzwwaard. De *Gazet van Thienen - Gazette de Tirlemont* van 6 april 1946, het officieel orgaan van de handelaarsbond van de stad, onderstreepte het nieuws in zijn kroniek met de slotzin: “Aldus moeten de 16 aanwezige betichten terechtgesteld worden.” Er is geen spoor van enige twijfel of zelfs maar medeleven. Bijna een jaar na de eerste veroordeling was het zover. De executieplaats lag inderdaad heel dicht bij het centrum van de stad. Op het plein van de artilleriekazerne werden de drie die het meest verantwoordelijk werden gehouden voor de moorden in Tienen – de vierde was nog altijd voortvluchtig – onder grote publieke belangstelling aan houten palen gebonden en tegelijkertijd doodgeschoten.⁴

Toch vielen er vrij snel uitspraken te noteren die vragen stelden bij de aanpak van de bestraffing van de collaborateurs. Maar dat was veeleer omdat het massale karakter de maatschappij dreigde te ontwrichten. Het betekende zeker niet dat de uitvoering van de doodstraf werd verheven tot een kernthema van dit debat. Er werd op dat vlak enkel gewaarschuwd tegen overdrijvingen zoals het toelaten van het publiek – vrouwen en kinderen inbegrepen – bij de executies. Dat was bijvoorbeeld in Tienen het geval geweest. En wie niet wilde gaan kijken, kon de salvo's horen klinken over heel de stad. Het publieke karakter ging op de duur veel weldenkende patriotten te ver. Het debat daarover werd zelfs in het parlement gevoerd; zij het tevergeefs.⁵ Daarbij liepen deze mensen met een wijde boog om de vraag naar het verantwoord zijn van de uitvoering van de doodstraf heen. Aan dit heikele thema waagden de critici van het bestraffingsbeleid zich niet; toch niet in het openbaar.

4. Stadsarchief Tienen. Voor het dagboek van Wauters: XIX C a 1 *Rapporten der voorvallen, samengebracht door Jan Wauters, 1940-1948*. Wauters stelde over de executie een uitvoerig verslag op dat hij bestemde voor het stadsarchief. Zie XIX C a 45: *Verslag door Jan Wauters van de terechtstelling van Engelen, Cornu en Ponsaerts in de kazerne van Tienen op 25 oktober 1946*.

5. Voor de discussie rond het publieke karakter van de terechtstellingen, zie: M. Vanhaelewyn, *Gerechtigheid is geschied* [...], pp. 94-96.

Anderzijds werd de gemiddelde strafmaat door de rechtbanken verzacht naargelang de oorlog verder in het verleden lag. Reeds gevonniste collaborateurs werden vaak vervroegd vrijgelaten. Maar dat leek weinig gevolgen te hebben voor het ritme van de executies. In 1946 ging het om 48, in 1947 om 66 mensen en begin 1948 wees niets erop dat de aantallen zouden dalen. Deze feitelijke mildering in de bestraffing leidde blijkbaar niet tot het principiële in vraag stellen van de uitvoering van de doodstraf. Toch was er hier en daar een uitzondering. Maar het ging om mensen zonder veel achterban of maatschappelijke impact zoals de literator Gerard Walschap.⁶

Een belangrijk obstakel voor het ter sprake brengen van dit thema was dat veel van de zwaarste processen qua bewijsvoering, vrij laat kwamen. Niet alleen omdat hun voorbereiding meer tijd vergde. Veel hooggeplaatste collaborateurs en Duitsers verdacht van oorlogsmisdaden werden pas vrij laat gevonden en opgepakt. Andere topfiguren met een grote feitelijke of morele verantwoordelijkheid zoals Cyriel Verschaeve, Léon Degrelle, René Lagrou, om er maar enkele te noemen, waren zelfs na ettelijke jaren nog altijd niet in handen van het Belgische gerecht. Dat was ook zo voor Robert Verbelen die een grote verantwoordelijkheid droeg voor de golf van represaillemoorden die de collaboratie uitvoerde in Brussel en in het arrondissement Leuven. De strafuitvoering in vraag stellen terwijl tal van de zwaarste gevallen het vonnis nog moesten horen; dat was ten aanzien van de publieke opinie volstrekt onmogelijk. De uitvoering van de doodstraf openlijk en principiële afwijzen, dat durfde haast niemand. Het was overigens niet alleen een kwestie van durf. Tegenstanders waren echt zeer zeldzame wezens. De overgrote meerderheid van de bevolking was helemaal niet gekant tegen de uitvoering van de doodstraf.

Vandaar dat een teruggevonden manifest uit juni 1948 in het persoonlijk archief van de Leuvense hoogleraar taalkunde Hendrik Draye een bijzonder interessant geval is.⁷

ACTIE IN DE LEUVENSE UNIVERSITAIRE KRINGEN

Hendrik Draye was geboren in Diest op 11 juni 1911 en dus veel te jong om de Eerste Wereldoorlog bewust meegemaakt te hebben. Hij studeerde filosofie en Germaanse filologie in Leuven in het begin van de jaren dertig. Hij koos voor de taalkunde, was een briljant student en vervulde zich tijdens de Hitlertijd aan de universiteiten van Bonn en Leipzig. Hij sprak uitstekend Duits. Ook tijdens de Duitse bezetting publiceerde hij dapper verder; onder meer over de taalgrens, een onderwerp dat

6. Voor Walschap: M. Vanhaelewyn, *Gerechtigheid is geschied* [...], pp. 98-101.

7. Het archief van Henri Draye werd door de familie in het ADVN neergelegd (BE ADVN AC99). Het bewuste dossier is te vinden onder het plaatsnummer D791(3) met inventarisnummer 1. 15. 5, Manifest tegen de uitvoering van de doodstraf (1948), briefwisseling met professoren.

Hendrik Draye (1911-1983), s.d.
[Foto familie Draye]

op dat ogenblik politiek uiteraard erg gunstig lag. Binnen de tamelijk veilige muren van de katholieke Leuvense universiteit werd hij op geen enkele manier gehinderd in zijn wetenschappelijk werk en kon hij zich rustig voorbereiden op een academische carrière. Zijn wetenschappelijke arbeid leverde hem in 1944 een docentschap op. De oorlog had zijn carrière zeker niet gefnuikt.

Maar aan de collaboratie verbrandde deze overtuigde katholiek zich niet. Zijn geloof speelde mee in zijn wantrouwen ten aanzien van het Vlaams Nationaal Verbond (vnnv) dat door zijn affiniteiten met het nationaal-socialisme nogal wat antikerkelijke trekken vertoonde. Hij was als districtscommissaris voor Leuven ook een vooraanstaand lid van het katholieke scoutsverbond. In die hoedanigheid trad hij op als een naaste medewerker van verbondscommissaris Maurits Van Haegendoren. Ook toen Van Haegendoren na de oorlog moeilijkheden ondervond als gevolg van het verwijt dat hij bereid was geweest tot een zekere

openheid ten aanzien van de bezetter, bleef Draye hem voor 100% steunen. Het werd een worsteling van jaren maar Van Haegendorens vervanging als verbondscommissaris door Maurits Coppieters was uiteindelijk niet te vermijden. Wel toont deze historie aan dat Draye na de bevrijding veel minder zwaar tilde aan pogingen tot toenadering tot de bezetter dan veel andere vooraanstaande katholieke scouts.⁸

Draye woonde in het naburige Herent, de gemeente waar ss-man Robert Verbelen was opgegroeid als zoon van een politieman, bedrijvig in de Davidsfondsafdeling en in de voetbalclub Flandria. De jonge Verbelen was in het dorp een gerespecteerd en door de Vlaamsgezinden bewonderd man. Na de Duitse inval koos hij uit ideologische overtuiging voor de collaboratie. Verbelen werd een rijzende ster in de kringen van Vlaamse nationaal-socialisten van de radicale obediëntie. Naarmate de bezetting langer duurde, gleden dorp en regio stap voor stap af naar een staat van burgeroorlog en daar speelde Verbelen een belangrijke rol in. Colla-

8. Over H. Drayes rol binnen de katholieke scouts: C. Van der Cruyssen, De zaak "Van Haegendoren" (1944-1950). Spanningen binnen de scoutsbeweging rond Belgicisme, flamingantisme, vernieuwing en de rol van de kerkelijke hiërarchie, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, jg. 1, 1996, nr. 1, pp. 75-104.

borateurs hielden er huis, net zoals het partizanenkorp overigens. Herent kreeg, net als Leuven en de omliggende gemeenten, tijdens de bezetting ruim zijn deel van terreur en contraterreur. De angst voor zwarten en/of witten – al naargelang – regeerde de regio. Die ebde pas weg nadat de tanks van Montgomery's xxxste legerkorps de *feldgrauen* verdreven in het begin van september 1944.

Het is duidelijk dat Draye na de bevrijding werd geconfronteerd met uitingen van haat tegen de collaboratiekringen. Het lijdt ook weinig twijfel dat hij persoonlijk werd aangegrepen door de resem doodvonnissen van de militaire rechtbanken – onder meer van de Leuvense – tegen de gewezen collaborateurs en door de executies die daarvan het gevolg waren. Zijn optreden in de zaak-Van Haegendoren doet vermoeden dat hij persoonlijk ervan overtuigd was dat de naoorlogse bestraffings- en epuratiegolf veel te ver ging.

Deze oorlogshistorie is belangrijk voor een goed begrip van de actie die Draye in juni 1948 zou ontplooiën tegen de toepassing van de doodstraf. Hij koos daarvoor het Leuvense universitaire milieu; zijn eigen collega's dus.

Draye deed dat uiteraard niet in het luchtledige. Daarom moeten we eerst de begeleidende brief, waarvan het ontwerp in potlood in het dossier aanwezig is, grondig bekijken.

Draye verwijst daarin naar *“enkele collega's”* die het initiatief hadden opgevat het bijgaande manifest tegen de uitvoering van de doodstraf op te stellen met het inzicht er een ruime verspreiding aan te geven. Daarmee wekte hij de indruk dat het ging om Leuvense academici. En dan komt iets heel belangrijks: *“Zij hebben monseigneur de Rector op de hoogte gesteld en van hem vernomen dat de professoren vrij zijn hun goedkeuring aan dit stuk te hechten. Monseigneur heeft mij gevraagd dat de universiteit niet zou betrokken worden bij dit manifest en dat de professoren dus geen gebruik zouden maken van hun titel van professor aan de universiteit.”* In opdracht van deze *“collega's”* vroeg hij de aangeschrevenen of ze met hun naam dit manifest zouden willen onderschrijven. Met daarbij uiteraard de bede hem daarvan zo snel mogelijk op de hoogte te willen brengen.

Hij wilde er inderdaad vaart achter zetten, want hij besloot zijn brief met: *“Wegens de examendrukke ben ik tot mijn spijt in de onmogelijkheid U mondeling te komen onderhouden over deze aangelegenheid en bied ik u tevens excuses aan om de vorm van dit schrijven.”* De groep van *“enkele collega's”* bleef daarmee bijzonder schimmig, want hij noemde geen enkele naam. Om toch enigszins vertrouwen te wekken voegde Draye wel een aantal namen toe van mensen die *“reeds hun naam en goedkeuring gehecht [hebben] aan het manifest”*. In het lijstje prijken de namen van *“Mag. L. Janssens, E.P. [pater Max] Wildiers, E.P. [de dominicaner pater Jan Hendrik] Walgrave, [hoofdredacteur van het tijdschrift Kultuurleven, prof. literatuur] A[bert] Westerlinck, [de hoogleraar psychologie] Dr. Kriekemans, volksvertegenw[oor-*

diger Louis] *Roppe* [met tussen haakjes] (*Tongeren*) [erbij vermeld], *Raymond Herreman*, *Max Lamberty*, *E.P.* [de jezuïet Maurice] *Claeys-Bouûaert*, *Lode Bakelmans*, *E.P.* [de jezuïet Jozef] *Van Mierlo*, *Dr. L[eo] Goemans*, *Gerard Selsnoeck*, [de kunsthistoricus] *L[uc] Indestege*, [de katholieke politicus en voorzitter van de Bond der Grote gezinnen] *Leo Scheere* [en prof.] *Dr. A[lbert] Carnoy*. Met de afkorting "e.a." suggereerde Draye dat er nog meer medestanders waren. Door met "*collegiale groeten*" te eindigen maakte hij duidelijk dat hij de groep geadresseerden van zijn brief beperkte tot de universitaire gemeenschap van Leuven.

Er waren al enkele professoren in het voornoemde gezelschap maar het ging veel verder dan dat. Anderen behoorden tot de leidende figuren van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (Goemans, Walschap, Indestege). Verscheidene genoemden hadden zich tijdens de Eerste Wereldoorlog enigszins geëngageerd in het activisme (Wildiers, Herreman, Lamberty), of hadden kort na de oorlog in die anti-Belgische kringen verkeerd zoals Luc Indestege. De Vlaamsgezinde katholieke Louis Roppe was een van de weinigen met het etiket van politicus; maar hij hoorde eerder thuis in het verzet. Raymond Herreman, Max Lamberty, Lode Baekelmans stonden bekend als vrijzinnigen. De groep bleef dus zeker niet beperkt tot de universitaire wereld.

Draye stelde zich zelfs uitdrukkelijk voor als de woordvoerder van een grotere groep en liet blijken dat lang niet iedereen thuishoorde in de katholieke kringen. Er is bovendien een Franse vertaling van het manifest "*contre des exécutions capitales*" in dit dossier voorhanden. Vreemd genoeg worden de 200 "*mensen*" die al geëxecuteerd werden, in het Frans 200 "*concitoyens*" genoemd; een woord dat toch een andere draagkracht heeft. Voor de rest is het een vrij getrouwe vertaling. We leren eruit dat de initiatiefnemers zowel een uitsluitend katholiek als een exclusief flamingantisch etiket wilden vermijden.

Uit de tekst van het manifest blijkt dat zij inderdaad mikten op een louter met ethische argumenten gemotiveerde gedachtegang. In principe moesten zowel katholieken als vrijzinnigen, Vlamingen zowel als Franstaligen zich daarin kunnen terug vinden. Maar waren de tijden rijp voor een dergelijk manifest?

"MANIFEST TEGEN DE UITVOERING VAN DE DOODSTRAF

Het is voor ons land een reden tot gewettigde fierheid dat het zich in de ontwikkeling van zijn rechtsopvattingen steeds heeft laten leiden door een geest van verheven en waarachtig humanisme.

Aan deze eervolle traditie werd in de laatste jaren afbreuk gedaan: in ons land zijn de terechtstellingen talrijker geweest dan elders en sedert de bevrijding werden meer dan 200 mensen gefusilleerd. Ook thans wordt nog geëxecuteerd.

Op grond van de onaantastbaarheid van de menselijke persoonlijkheid beschouwen wij de eerbied voor het menselijk leven als behoren tot de grondslagen van onze Westerse beschaving.

Sommigen moralisten aanvaardden, onder bepaalde strenge voorwaarden voor de staatsoverheid het recht te executeren.

Het menselijk leven is echter, zowel van humanistisch als van christelijk standpunt uit beschouwd, zo heilig dat men er niet aan raken mag zonder objectieve zekerheid aangaande de moraliteit van de executie en hare noodzakelijkheid voor het beveiligen van het algemeen welzijn.

Het valt sterk te betwijfelen of, in de huidige omstandigheden, het verder toepassen van de doodstraf nog op deze zekerheid en op het motief van de openbare orde kan steunen voor zijn rechtvaardiging.

Er zijn redenen te over waaruit schijnt te blijken dat de moraliteit van het executeren zeer ernstig kan betwist worden. Dienvolgens is het uitvoeren van de doodstraf in feite niet langer moreel te noemen.

Wie hierover ernstig en sereen wil nadenken zal de gegrondheid van deze redenering inzien.

Daarom veroorloven wij ons een ernstige waarschuwing te richten tot al onze medeburgers en vooral een dringend beroep te doen op de dragers van het gezag, opdat aan alle executies onmiddellijk een einde zou worden gesteld en zo spoedig mogelijk zou worden teruggekeerd tot de gezonde humanistische rechtsbeginselen die de grootheid hebben uitgemaakt van ons juridisch verleden."

Tot zover de getypte tekst. Bovenaan staan in potlood namen waarvan de meesten (Cardijn, Rombouts, Schokkaert, Jan Van Houtte, A. Van Hoof, Dondeyne, Sobry) doorstreept werden. Niet doorstreept werden Leo Vander Essen en de naam van Drayes leermeester prof. Hendrik Van de Wijer. Deze tweede opsomming bestond uit mensen die wel allemaal als hoogleraar verbonden waren aan de Leuvense universiteit. Anders had de verwijzing naar de toestemming van de rector in de brief van Draye overigens geen zin. Op de achterkant staat in potlood een lijstje met namen die echter vaak afgekort en niet allemaal goed te lezen zijn: L. Janssens, daarna volgt een onleesbare naam, Albert Westerlinck, pater Walgrave, prof.

Kriekemans, volksvertegenwoordiger Louis Roppe, Raymond Herreman, Max Lamberty, pater-jezuïet Maurice Claeys-Bouuaert, Lode Bakelmans, Jozef Baur(?), prof. Albert Carnoy, pater Van Mierlo, Leo Goemans, Ger Schmook, Luc Indestege, Leo Scheere. Deels Leuvense hoogleraren, deels ook niet. Ze stonden wel allemaal bekend als Vlaamsgezinden.

Ook belangrijk is dat Draye beneden in de marge al in het kort het schema van zijn brief die dit manifest moest begeleiden neerschreef. In dit kladje heeft hij het vooral over de rector die de professoren vrij laat maar vraagt geen gebruik te maken van hun titel "*professor aan de universiteit*". Maar was dat voldoende om de collega's over de brug te halen?

DE COLLEGA'S REAGEREN AFWIJZEND

Van enkele aangeschrevenen is het antwoord in dit dossier bewaard gebleven. Andere hoogleraren zullen zonder twijfel hun jonge collega persoonlijk of per telefoon over de zaak gesproken hebben. Laat ons die enkele schriftelijke reacties van naderbij bekijken, want ze geven een beeld van de Leuvense context waarbinnen Draye en zijn geestesgenoten aanhang zochten om te pleiten tegen de uitvoering van de doodstraf.

De historicus Jan A. Van Houtte legde in zijn brief van 19 juni de nadruk op zijn vriendschappelijke gevoelens ten aanzien van Draye. Maar hij weigerde mee te doen, niet het minst omdat hij sowieso al geen principieel tegenstander was van de uitvoering van de doodstraf in het gewone strafrecht. Bovendien achtte hij Drayes initiatief in de huidige omstandigheden inopportuun. Hij was onder meer ongerust over het feit dat namen werden geronseld in de Leuvense – dus notoir katholieke – professorenkringen. Dat stemde hem afwijzend, want hij vreesde onaangename repercussies: "*Het komt mij voor alsof de ondertekening van het manifest door een groter aantal katholieke persoonlijkheden, en in het bijzonder Leuvense professoren, ook al zij het in hun persoonlijke naam, van bepaalde zijde een welkome aanleiding zal zijn tot herrie en onruststokerij, die het gezochte doel, nl. met betrekking tot de uitvoering van de vonnissen van het krijgsgerecht, alles behalve ten goede zullen komen.*"

De priester en classicus Paul Sobry wilde wel tekenen vanuit zijn christelijk geweten maar twijfelde eraan of zijn naam er toe zou bijdragen het doel te bereiken. Alleen rechtsgeleerden en moralisten – en natuurlijk politici – hadden zich volgens hem hierover uit te spreken met gezag. Hij prefereerde in deze de spreuk "*schoenmaker blijf bij uw leest*" als richtlijn. Als het ging om een welbepaald, concreet geval van dreigende executie wilde hij er wel anders over denken en zijn best doen het dreigende onheil tegen te houden. Tenminste waar bewezen werd dat er geen verklikking in het geding was. In die zin had hij al herhaaldelijk verzoeken tot gratie ondertekend. In het manifest dat Draye hem toestuurde, ging

het echter niet om een concreet geval maar om een algemeen rechtsprincipe. Dat ging voor hem te ver en hij verklaarde zich onbevoegd daarover uitspraken te kunnen doen. Het was zijn terrein niet. Als mocht blijken dat zijn naam ertoe zou bijdragen de vrede in het land te helpen herstellen – achter dat werkwoord zette hij uitdrukkelijk een uitroep- én een vraagteken – dan natuurlijk graag. Hij verzekerde Draye dat hij zeker niet vond dat de overheid per definitie het recht had de doodstraf uit te voeren.⁹

Belangrijk was wat de historicus Leo Vander Essen op 22 juni 1948 vanuit Heverlee naar Herent stuurde. Hij was tijdens de Eerste Wereldoorlog een vooraanstaand ambtenaar geweest, nauw verbonden met de uitgeweken regering in Le Havre. Hij was uitstekend op de hoogte van het bestraffingsbeleid zoals dit ten aanzien van de activisten en andersoortige collaborateurs van destijds was gevoerd geworden. Ook hij kon met de termen en de verklaringen van het manifest niet instemmen. Hij was bovendien lid van de Commissie voor Oorlogsmisdaden. Die processen zouden op korte termijn beginnen. Dan hoorde het niet dat hij in deze zaak openlijk positie zou innemen. In een postscriptum voegde hij eraan toe dat hij in individuele gevallen al *“met beide handen”* genadeverzoeken had ondertekend en ook wel genade had bekomen. Die bekentenis werd gevolgd door de verzuchting: *“Dat is echter heel wat anders.”* Ook hij had het dus moeilijk met de principiële afwijzing zoals dat in het manifest lag vervat.

Het valt op: de drie hoogleraren van wie we de reactie kennen, treden het manifest niet bij. Ze verklaren zich best bereid om in individuele gevallen stappen te ondernemen die aanzetten tot het verlenen van gratie. Als het gaat om de principiële kwestie of executeren nog geoorloofd is, zijn ze echter een andere mening toegedaan of verklaren ze zich onbevoegd hier uitspraak over te kunnen doen. Ze geloven niet dat de ultieme straf in de omstandigheden van 1948 niet meer te verantwoorden zou vallen. Daarbij wordt onder meer allusie gemaakt op de politieke context.

Draye vermeldde in het manifest dat op dat ogenblik de 200ste executie al voorbij was en dat vloekt inderdaad met de Belgische tradities sinds 1863. Over het geheel van de naoorlogse bestraffingsgolf werd de ultieme straf 2940 maal uitgesproken en 242 maal uitgevoerd. Het executeren was dus een aflopende zaak maar dat kon in juni 1948 uiteraard niemand weten. In dat jaar werden immers 45 mensen terechtgesteld. Wie op dat ogenblik keek naar het aantal reeds uitgesproken vonnissen tot de doodstraf kon integendeel vrezen dat het ergste van de executies nog moest komen. Des te meer omdat een aantal zwaarwegende processen nog moesten afgesloten of nog gevoerd worden. Het aantal doodvonnissen kon dus nog flink stijgen en het aantal executies al evenzeer. Leo Vander Essen wees in zijn

9. De brief van Sobry draagt geen datum.

antwoord aan Draye al op het feit dat er nog zware processen op til waren, hetgeen voor hem een reden was om zich op dat ogenblik niet openlijk tegen de uitvoering van de doodstraf te kanten.

De tekst van het manifest stelde het menselijk leven voor als zo heilig dat men er niet aan mocht raken. De deur bleef enigszins open staan door de vermelding van *“absolute zekerheid aangaande de moraliteit van de executie en hare noodzakelijkheid voor het beveiligen van het algemeen welzijn”*. Maar meteen daarna werd gesteld dat in de omstandigheden van 1948, het verder toepassen van de doodstraf niet meer op deze zekerheid en op het motief van de openbare orde kon steunen voor zijn morele rechtvaardiging. Vooral die bewering was voor vele mensen onmogelijk te slikken. Dat betekende een dodelijke klap voor het manifest. Er waren nog al te veel gehate collaborateurs op vrije voeten. En nog te veel van de zwaarste gevallen in de Belgische cellen hadden nog geen vonnis te horen gekregen.

En dan het volgende belangrijke punt in de ogen van de hoogleraren. Wat met de universitaire overheid: de rector magnificus Mgr. Honoré Van Waeyenbergh?

RECTOR HONORÉ VAN WAEYENBERGH SMOORT HET INITIATIEF

Draye verwees in zijn tekst naar de goedkeuring van de rector. Maar was dat wel helemaal correct? Het bleek al snel van niet. Van Waeyenbergh hoorde zonder twijfel onmiddellijk van Drayes initiatief en besepte dat hij snel moest optreden, want een rel was in de maak. Aan Draye stuurde hij op 22 juni een tekst die er niet om loog. In feite waren het zelfs twee brieven. De eerste was heel kort, in handschrift en veeleer persoonlijk. Daarin zei hij dat het hem zeer speet Draye bijgaande ‘officiële’ brief te moeten toesturen. Dit nam niets weg van de gevoelens van dankbaarheid die hij koesterde ten aanzien van Draye en zijn achting en waardering voor diens werk. *“En ik zie eerder in deze zaak een bewijs van uw goedheid en uw edelmoedigheid. Maar...”* en dan volgen er drie veelbetekenende puntjes. Met als slot: *“Met zeer genegen groeten”*.

De eigenlijke officiële brief, van dezelfde datum, was getypt. Toch stond er bovenaan uitdrukkelijk en onderstreept dat hij een vertrouwelijk karakter had. In de inleiding zei de rector dat hij *“tot zijn verbazing”* en *“toevallig”* kennis had genomen van de brief waarmee Draye – *“ongetwijfeld zeer goed bezielde”* – verzocht het *“manifest ‘tegen’ de uitvoering van de doodstraf”* te ondertekenen. Daarna volgt een opsomming van de redenen van zijn verbazing.

“1. Het manifest dat ter ondertekening wordt voorgelegd is niet dat mij werd meegedeeld maar vertoont in essentiële delen erge wijzigingen. En toch schrijft U dat ik op de hoogte werd gesteld.

2. Er werd mij niet gevraagd of in dergelijk verzoekschrift mijn naam mocht gebruikt worden, maar eenvoudig of de Professoren mochten een hun toegestuurd manifest ondertekenen. Zoals U de zaak in Uw schrijven voorstelt, geeft het den indruk

dat ik er de Universiteit buiten wens te laten maar dat ik de zaak goed vindt. Ik heb nochtans klaar genoeg gezegd en geschreven (maar met veel meer uitleg gezegd) dat ik het persoonlijk om de opgegeven redenen afkeurde en aan ieder zijn vrijheid en zijn verantwoordelijkheid liet, al wenste ik dat er niet ondertekend zou worden. En dit mijn antwoord werd gegeven op een vraag die heel wat anders bedoelde nl. dat het manifest van anderen kwam en aan onze professoren werd voorgelegd.

3. Immers de brief dien ik ontving luidde: 'Bijgaande tekst is een manifest dat gelanceerd wordt vanwege vooraanstaande katholieken en socialisten (b.v. Max Lamberty (1) en hopelijk ook liberalen'. Tegenover zulk manifest had ik, m.i. geen richtlijnen te geven buiten mijn persoonlijk oordeel en moest ik ieder privatim eigen vrijheid, wijsheid en verantwoordelijkheid overlaten, zoals telkens in vraagstukken van dien aard, zolang ons Reglement, onze geest of de richtlijnen van het Episcopaat het toelaten. - In uw brief echter heet het 'Enkele collega's hebben het initiatief opgevat'. Zulk initiatief betreft onvermijdelijk de Universiteit in de zaak en vertoont een heel ander uitzicht dan wat mij in den mij toegezonden brief werd voorgesteld en waarover me raad werd gevraagd.

4. Ik heb den mij voorgelegde tekst niet kunnen goedkeuren. Ik kan den mij niet voorgelegden, gewijzigden tekst nog minder goedkeuren: de uiteengezette beschouwingen zijn wetenschappelijk onvolledig en eenzijdig en houden geen rekening met de volledige werkelijkheid.

Mag ik hier nog bijvoegen dat omzichtigheidshalve uw schrijven als 'vertrouwelijk' had mogen opgestuurd worden. Zoals het is mag het dus, niettegenstaande de gegronde bezwaren die ik, om de universiteit en om mezelf, er tegen in te brengen heb, openbaar gemaakt worden en de universiteit en mezelf in 't gedrang brengen.

Daarom verzoek ik U aan al de door U aangeschreven professoren onverwijld te willen meedelen:

dat ik het initiatief, zoals het me werd voorgesteld en nog meer zoals het in uw brief wordt opgevat formeel heb afgekeurd van den beginne af, hoe edelmoedig het inzicht moge zijn;

en dat ik wens dat er, om opgegeven redenen, aan het verzoek geen gevolg zou gegeven worden."

Dit werd gevolgd door een beleefdheidsformule en zijn handtekening.

Draye had de boodschap begrepen en liet er na deze brief geen gras over groeien. Op 24 juni vertrok er al een nieuwe brief aan de "geachte collega's". Daarin nam hij fors gas terug:

"In opdracht van enkele collega's die het initiatief genomen hadden een manifest tegen de uitvoering van de doodstraf, op te stellen, heb ik U verleden week, gevraagd Uw goedkeuring aan dit stuk te hechten.

Ik heb in mijn begeleidende brief geschreven dat 'Monseigneur de Rector van het initiatief op de hoogte werd gesteld en dat van Hem vernomen werd dat hij de profes-

soren vrij liet hun goedkeuring aan dit stuk te hechten. Monseigneur heeft gevraagd dat de universiteit niet zou betrokken worden bij dit manifest en dat de professoren dus geen gebruik zouden maken van hun titel van professor aan de universiteit'.

Monseigneur de rector heeft er mij in een brief van 22 juni j.l. op gewezen dat deze voorstelling niet juist is en mij verzocht aan al de collega's aan wie ik de brief gericht heb onverwijld mede te delen dat Zijn standpunt het volgende is: 'dat ik het initiatief, zoals het me werd voorgesteld en nog meer zoals het in uw brief wordt opgevat, formeel heb afgekeurd van den beginne af, hoe edelmoedig het inzicht moge zijn; en dat ik wens dat er, om opgegeven redenen, aan het verzoek geen gevolg zou gegeven worden.

Met collegiale hoogachting,"

Gelukkig kunnen we deze verstuurde tekst vergelijken met de kladversie. Dat is interessant want daarin wordt het laatste stuk met potlood geschrapt door er een groot kruis over heen te trekken. Het luidde *"Ik heb onmiddellijk aan Monseigneur de Rector mijn leedwezen uitgedrukt over de vergissing die ik begaan heb en Hem bevestigd dat ik alleen een opdracht vervulde bij het schrijven van de brief die ik 'vertrouwelijk' had moeten opsturen en die ik U dus verzoek als niet bestaande te willen beschouwen."* Dat kregen de aangeschrevenen dus niet te lezen. Leek dit al te zeer op een knieval in zijn ogen?

Beneden op deze kladversie staat vermeld naar welke professoren de brief moest verstuurd worden. De namen kennen we ondertussen meestal al: *"Grootaers, J.A. van Houtte, R. Schockaert, W. Peremans, J. Cardijn, Kan. Dondeyne, A. van Hoof, Kan. Sobry, Rombauts, en aan Prof. Van der Essen (=10). Getoond aan Prof. Van de Wijer."*

Draye zal wel geweten hebben dat hij in zijn mening ten aanzien van de collaboratiekringen en de katholieken die bereid waren geweest tot enige samenwerking met of toenadering tot de bezetter, versilde van de visie van de rector. Dat was al eerder gebleken. Toen zijn goede vriend Maurits Van Haegendoren de rector in augustus 1945 verzocht om te bemiddelen in zijn conflict met de Belgisch-patriottische scouts, kreeg hij een negatief antwoord. De monseigneur schreef hem dat hij de mening van de meerderheid deelde, namelijk dat Van Haegendoren terecht in het ongelijk was gesteld en dat deze er zich dus best zou bij neerleggen.¹⁰ Dat weigerde Van Haegendoren en nog jaren zou hij er zich hardnekkig tegen verzetten, daarin bijgestaan door Draye. Dat, noch het zenden van het manifest tegen de doodstraf dat ons aanzette tot deze tekstuitgave, leek echter aan de waardering van de rector voor de mens en de wetenschapper Hendrik Draye afbreuk te doen. Wel is het duidelijk dat hij niet bereid was zijn universiteit in het gedrang te laten brengen door standpunten die per definitie een politieke draagwijdte hadden.

10. De interventie van de rector: C. Van der Cruyssen, De zaak "Van Haegendoren" [...], p. 87.

De rector had zonder twijfel een scherp oog voor de bredere context waarbinnen het debat over de bestraffing moest verlopen. Die context zag er in juni 1948 helemaal niet zo rooskleurig uit en hij wist dat het opjatten van de emoties op dit terrein een negatieve weerslag kon hebben die zich op meerdere niveaus kon uiten.

DE POLITIEKE CONTEXT

Van Waeyenbergh dacht stellig aan zijn universiteit. Hij wilde geen tweedracht binnen het professorenkorps. Maar we mogen ons ook de vraag stellen of hij daarnaast niet ook Draye tegen zichzelf wilde beschermen. De jonge taalkundige stond nog maar aan het begin van zijn academische carrière. Hij was in een dispuut rond dit heikele onderwerp erg kwetsbaar omdat hij geen nadelige gevolgen van de bezettingstijd had ondervonden. Draye had geen verzetsaureool en kon zeker niet beweren dat hij een slachtoffer was van de Duitsers of de collaborateurs. Wat indien dit allemaal zou gebruikt worden voor een hetze vol beschuldigingen en verdachtmakingen tegen de man? Bovendien zouden dergelijke aanvallen – haast per definitie – ook de universiteit en de katholieke kringen in het gedrang brengen. Het kon zelfs leiden tot een interne tweespalt. Niet elke katholiek was bereid tot deze graad van goedertierenheid ten aanzien van de collaboratie. En buiten de katholieke zuil was het nog veel erger. Van Waeyenbergh wist dat nogal wat figuren in antiklerikale kringen maar al te graag via dergelijke incidenten agitatie wilden voeren tegen de rooms-rode regering met het doel de katholieken naar de oppositie te verwijzen. Zag de rector het manifest als potentiële munitie voor dergelijke aanvallen? We kunnen het vermoeden. Dergelijke overwegingen verklaren wellicht waarom hij Draye zo snel mogelijk – maar met veel begrip – terugfloot.

Het manifest werd dus niet meer dan een heel kleine rimpeling aan de oppervlakte binnen het grote debat aangaande de bestraffing van de collaboratie. België bleef nog in staat van oorlog tot 15 juni 1949. In die context bleef het juridisch mogelijk en maatschappelijk aanvaard de doodstraf om te zetten naar de bittere werkelijkheid voor de lopen van de geweren. Maar het cijfer daalde dat jaar drastisch en beperkte zich tot elf. Die sterke daling betekende echter niet dat in de publieke opinie geen stemmen meer weerklonken die opriepen tot hernieuwde inzet van de executiepeletons.

Deze cijfers tonen al een verregaande clementie aan, ook reeds ten tijde van het manifest. De tijd van de executiepeletons was aan het uitdoven. Dit werd aangestuurd door de regering. De politieke context van het manifest en Drayes initiatief werd gevormd door de rooms-rode regering Spaak (maart 1947-augustus 1949). Deze regeerperiode viel op omdat er een zekere mate van consensus was tussen de drie grote partijen om het bestraffingsbeleid bij te sturen en hier en daar

zelfs te corrigeren. Luc Huyse en Steven Dhondt geven daarom in hun standaardwerk over de repressie het vijfde hoofdstuk de titel mee: “*Op zoek naar redelijkheid (maart 1947 – december 1952)*”. Ze hebben gelijk. De regering wilde de bestraffing mildereren. Het ging daarbij onder meer om de genadeverlening die voor terdoodveroordeelden uiteraard letterlijk van levensbelang was.¹¹ Maar daarbij bleef het niet. De wet van 14 juni 1948 corrigeerde de epuratie op verregaande wijze.

Over de abstracte beginselen van de noodzaak tot verzachting van de bestraffing waren de politieke tenoren het ogenschijnlijk eens. Maar bij de uitwerking naar praktische maatregelen was het voor de socialistische linkerzijde vaak moeilijk om de bittere pil te slikken en toch door te bijten. De auteurs vergelijken het beleid van de regering daarom met een processie van Echternach. Die processie maakt weliswaar vorderingen maar minder snel dan zou kunnen. Deze beeldspraak toont perfect hoezeer de regering verscheurd was. Dat lag onder meer aan een woelige publieke opinie. De wraakgevoelens waren nog lang niet overal gekoeld.

Bovendien was deze regering verre van stabiel en dat feit was zonder twijfel erg belangrijk in de ogen van de Leuvense rector en vele professoren. Een regeringscrisis kon negatief uitdraaien voor de katholieken. Het heeft hun houding vermoedelijk erg beïnvloed. Op 5 april 1948 diende premier Spaak voor het eerst het ontslag van zijn regering in. Het ging formeel over subsidies aan het “vrij” technisch onderwijs maar dit betekende dat het wantrouwen tussen gelovigen en antiklerikalen zeer diep geworteld zat. Meningsverschillen over de houding ten aanzien van de collaborateurs dreigden op elk moment de kloof te verbreden. Het viel te voorzien dat het manifest van Draye en zijn geestesgenoten niet zou bijdragen tot de stabiliteit van deze al wankelende regering. Vooral niet als het Leuvense professorenkorps zou tekenen. Dat de doodstrafuitvoering een van de pijnpunten was, bleek op 19 november 1948. De regering zag zich verplicht haar ontslag in te dienen en nog wel over het probleem van de behandeling van de incivieken. De katholieke minister van Justitie Paul Struye kreeg een interpellatie te verwerken waarbij bleek dat hij niet meer het vertrouwen van de meerderheid kreeg. Hij zou al te veel doodstraffen hebben omgezet in levenslange opsluiting. Daarop sneuvelde de regering.¹²

Dat de regering viel over de uitvoering van de doodstraffen is veelzeggend. Brede kringen slikten een – in hun ogen – al te verregaande verzachting van de strafmaat niet voor de mensen die als de ergste gevallen van de collaboratie werden

11. Over de genadeverleningen zie de licentieverhandeling van K. Aerts, “*Persona non grata*” *genadeverlening bij ter dood veroordeelden tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog (1944-1950)*, UGent, departement Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 2005.

12. L. Huyse, S. Dhondt e.a., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991.

gezien. Het officieel afblazen van de uitvoering van de doodstraf betekende immers dat de angst werd weggenomen bij de veroordeelden. Dat was niet alleen een de facto verzachting van de straf, het kon zelfs betekenen dat de veroordeelden hoop werd geschonken. Want als men bleef leven was er ook uitzicht op een latere vrijlating. Er waren immers al heel veel lichter gestrafte veroordeelden vrijgekomen, vaak na een fractie van hun straf in de gevangenis te hebben doorgebracht. Dat vooruitzicht op vrijlating voor ter dood veroordeelden was voor heel veel Belgen op dat ogenblik nog volstrekt onverteerbaar. Tornen aan het principe dat de doodstraf kon worden uitgevoerd, betekende immers per definitie dat de deur later wagenwijd kon worden opengezet naar de vrijlating. Dat was te veel gevraagd. Het toont aan hoezeer het manifest in de maatschappelijke context van 1948 een bijzonder heikel thema aansneed.

EPILOOG

Gelet op de politieke context en de wraakgevoelens in de samenleving van toen, kwam Draye dus veel te vroeg met zijn manifest. Al is het zonneklaar dat er achter de schermen heel wat meer aan de hand was. Draye stond niet alleen; hij was de exponent van een kleine kring intellectuelen die vastberaden was de uitvoering van de doodstraf in de zomer van 1948 eindelijk in het openbaar aan te vechten. Dat werd reeds aangetoond in het artikel van Mathieu Vanhaelewyn waarin te lezen valt dat Albert Westerlinck en pater Walgrave op dit vlak eveneens hun nek uitstaken. Hoe dit initiatief in het Leuvense universitaire milieu door het optreden van de rector voortijdig werd afgeblazen, weten we nu.

Toch blijft het een heel bijzondere tekst. Zonder de maatschappelijke context uit het oog te verliezen, is het duidelijk dat de universitaire wereld en de Belgische samenleving hier een kans tot een belangrijk maatschappelijk debat hebben gemist.

Dat was nu net het heikele thema van het manifest.

Luc Vandeweyer (1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.

ABSTRACT

Vandeweyer (Luc), Hendrik Draye, tegenstander van de uitvoering van de doodstraf. Een onbekend gebleven tekst uit juni 1948, in: *Wetenschappelijk tijdschriften*, LXV, 2006, 2, pp. 134-152.

Luc Vandeweyer, Hendrik Draye, opponent of the carrying out of the death penalty

In this annotated and extensively contextualised source edition, Luc Vandeweyer deals with the period of repression after the Second World War. In June 1948, after the execution of two hundred collaboration-suspects in Belgium, the relatively young linguistics professor at the Catholic University of Leuven, Hendrik Draye, proposed, on humanitarian grounds, a *Manifesto against the carrying out of the death penalty*. Some colleagues, as well as some influential personalities outside the university, reacted positively; some colleagues were rather hesitant; most of them rejected the text. In the end, the initiative foundered because of the emphatic dissuasion by the head of university, who wanted to protect his university and, arguably, the young professor Draye. The general public's demand for revenge had not yet abated by then; moreover, the unstable government at that time planned a reorientation of the penal policy, which made a polarization undesirable. Nevertheless, Luc Vandeweyer concludes, "the opportunity for an important debate on the subject had been missed".